

Nerovnoměrný rozvoj světa

Příklady evidence nerovností

HDP na obyvatele (PPP, 2001)

USA 34 320 \$

Sierra Leone 470 \$

2001: 497 miliardářů – majetek 1 540 mld \$

více než příjmy chudší poloviny lidstva

1,3 mld. lidí žije za méně než 1 \$ denně

790 mil. lidí (13%) trpí podvýživou

Poměr příjmů 20% lidí v nejbohatších zemích a 20% lidí v nejchudších zemích:

1960 30 : 1

1997 74 : 1

A. Vývoj systému světového hospodářství

- vytváření struktury jádro-periferie
- kolonialismus
- dekolonizace

B. Dědictví kolonialismu

- důsledky
- OPEC a malí tygři
- diferenciaci „třetího světa“

C. Diskurz rozvoje

- modernizace
- teorie závislosti
- neoliberalismus a dlužní krize
- kritika rozvoje

Immanuel Wallerstein:

tři historické typy společností

(formy společenské organizace produkce a reprodukce)

✱ Minisystémy (*mini-systems*)

Dělba práce založena na věku a pohlaví.
Prostá reciproční výměna zboží a služeb.

✱ Světová impéria (*world-empires*)

Redistributivně-daňový výrobní způsob. Třídní společnost.

✱ Systém světového hospodářství (*world-economy*)

Akumulace kapitálu, založená na principu trhu. Ceny a mzdy určovány nabídkou a poptávkou.

System světového hospodářství

- ✱ Počátek ve 2. polovině 15. století v Evropě
- ✱ Šíření z Evropy do zbývajících částí světa
- ✱ Historie šíření SHS = historie kolonialismu
  - ◆ 1. fáze (1500 – 1780)
  - ◆ 2. fáze (1780 – 1914)

Kolonialismus: 1. fáze

✦ Objevitelské a dobovatelské výpravy

✦ Portugalsko

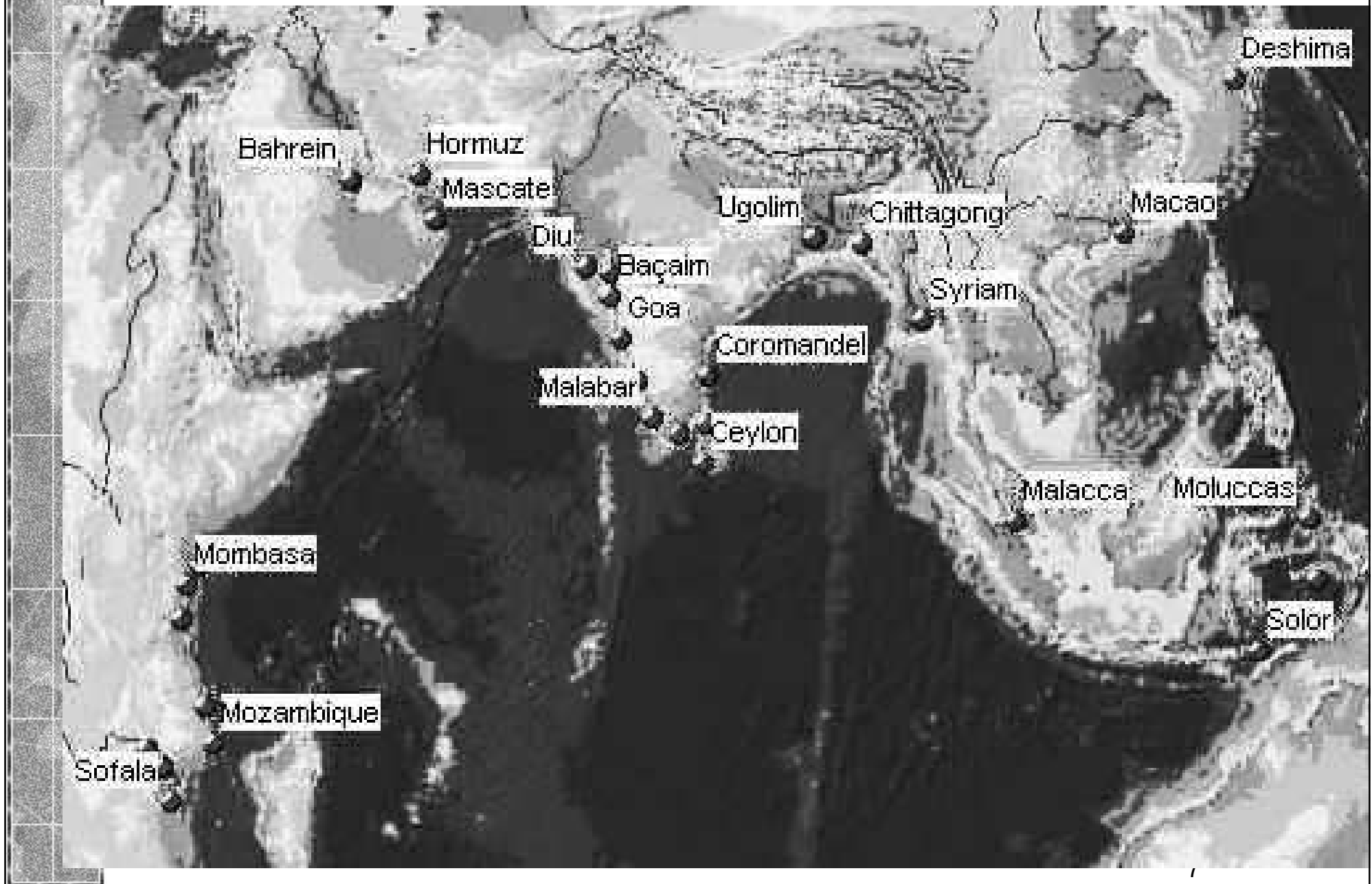
Obchodní stanice na cestě do Indie a na Dálný Východ. Brazílie.

✦ Španělsko

Latinská Amerika: drancování, těžba nerostů, plantáže.

Portugalské faktorie kolem r. 1600

Trojúhelníkový obchod

- počátek mezinárodní dělby práce

✳ **Evropa:**

Dodavatel hotových výrobků, provozovatel obchodu, místo konečné akumulace zisku, zdroj investic

✳ **Afrika:**

Zdroj levné pracovní síly

✳ **Amerika:**

Dodavatel primárních surovin (nerostných a zemědělských)

Merkantilismus

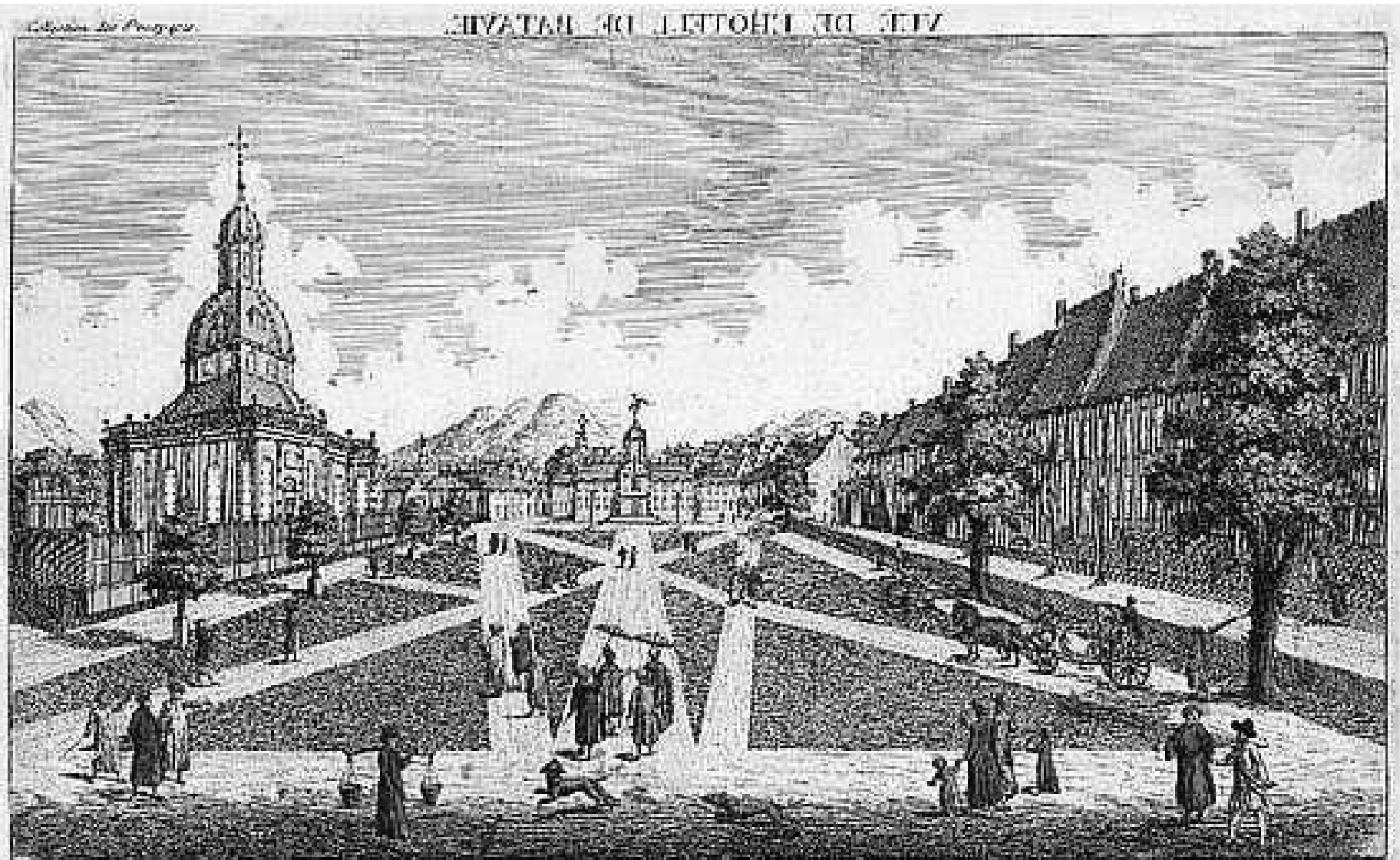
- první hospodářská politika

- ✱ Bohatství světa je konečné. Nárůst bohatství v jedné zemi je možné dosáhnout jen na úkor jiné země.
- ✱ Nejlepší způsob zvýšení bohatství: export výměnou za drahé kovy.
- ✱ Silná podpora obchodu ze strany státu.
  - cla
  - obchodní privilegia
  - ochrana obchodních cest...

Rivalita mocností

- ✱ Španělsko a Portugalsko (16. stol.)
- ✱ Nizozemí (1. pol. 17. stol.)
  - ◆ *Navigation Act* (1651)
- ✱ Francie a Velká Británie (pol. 17.–pol. 18. stol.)
  - Colbert* (F)
  - Sedmiletá válka (1756 – 1763)
- ✱ Velká Británie (19. stol.)

Batávie 1750

*Prospect des Rathhauſes in Batavia wie dabellhier
auf dem großen Platz neben der unſterlichen Grönd*

*Vue de l'Hotel de Batavie come il se pre-
ſente de devant sur la grande Place avec*

Kolonialismus: 2. fáze

✱ 1780: průmyslová revoluce

✱ Ekonomický význam kolonií:

- ◆ Zdroj levných surovin pro domácí průmysl
- ◆ Zajištěná odbytíště hotových výrobků („economy of scale“)
- ◆ Bezpečná místa pro investice

Těžba nerostů, plantážní produkce tržních plodin, železnice, technická infrastruktura...

Hospodářská politika volného trhu (*laissez-faire*)

Adam Smith (1776): Wealth of Nations

Ricardo: komparativní výhody

- * Každý stát se má specializovat na výrobu toho, pro co má nejvhodnější podmínky.
- * Volný trh povede k vytvoření systému mezinárodního obchodu, který bude prospívat všem.
- * Volný trh je nejlepší politikou pro všechny státy.

Laissez-faire v praxi

Britská Východoindická společnost a výroba bavlněných látek v Bengálsku (19. stol.):

✳ Bengálsko: rozvinutá protoindustriální (domácí) výroba bavlněných látek.

✳ Politika EIC:

- různá cla na dovoz a vývoz hotových výrobků
- diferencovaná pozemková daň (nejnižší sazba: bavlna)

✳ Důsledky:

- bengálská textilní výroba upadala
- zvýšil se export bavlněných výrobků z Británie do Indie (1850: 25% britského exportu bavlněných látek)
- začaly hladomory

Typy kolonií

✦ Formální kolonie

- Přímá politická správa

Příklad: Indie po roce 1857)

✦ Neformální kolonie

- Těsné obchodní a hospodářské vztahy, ale politicky nezávislé

Příklad: země Latinské Ameriky v 19., stol.)

✦ Semiformální kolonie

- Nebyly formálně prohlášeny koloniemi, mají vlastní vládu, ale zahraniční obchod a finance kontrolovány z jiného státu

Příklad: Egypt po roce 1882, Persie)

Teorie kolaborace (*Robinson*)

Konec éry volného obchodu

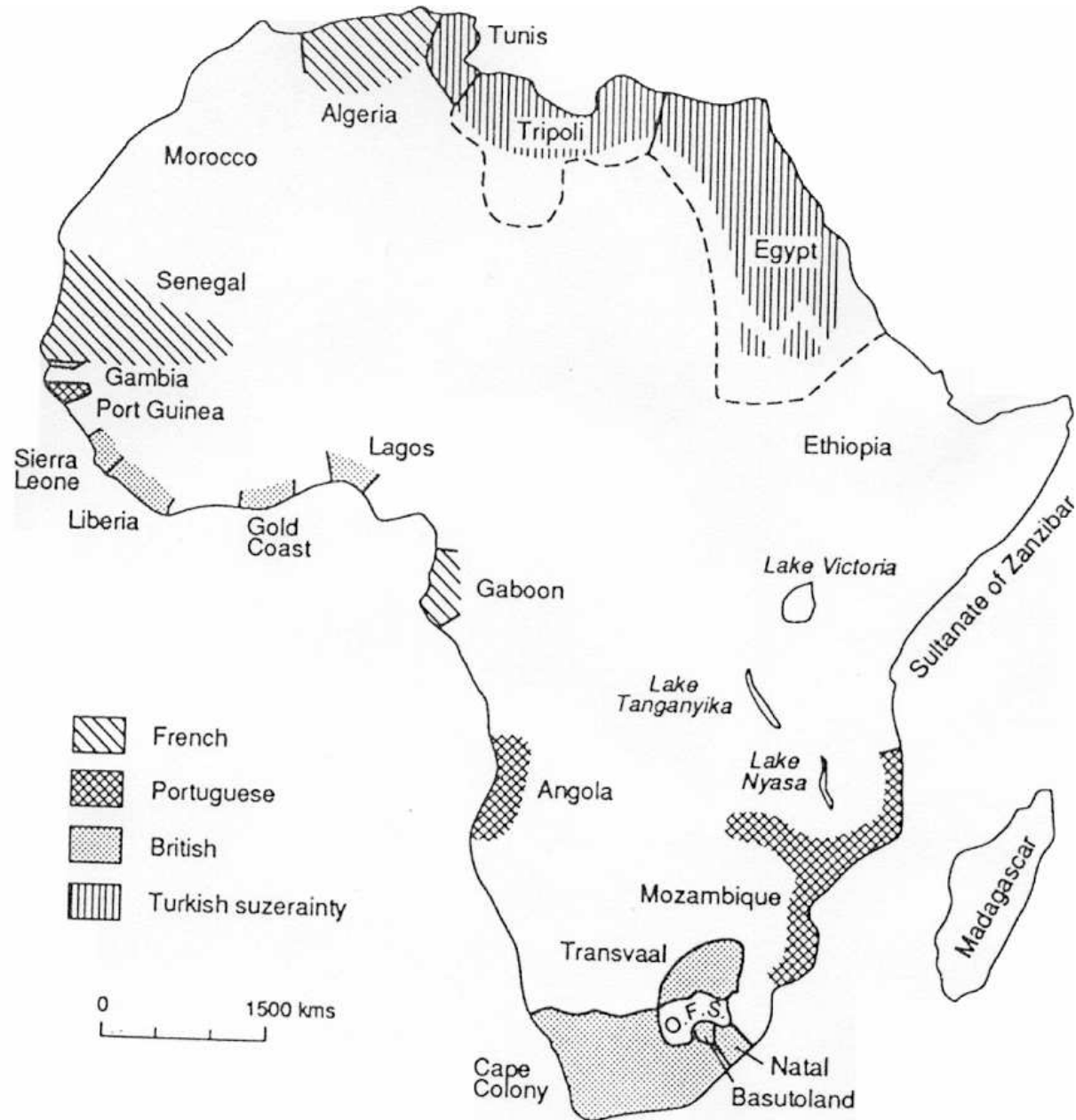
- ✦ 1873 – světová hospodářská recese
- ✦ Celní bariéry
- ✦ Neomerkantilismus
  - „ekonomický nacionalismus“
- ✦ Rychlý nárůst plochy kolonií
  - průměrně 620 000 km² za rok (1870 – 1918)
  - mezi 6 největších koloniálních mocností rozdělena či přerozdělena čtvrtina povrchu souše (*Hobsbawm*)
- ✦ Zvýšení tempa prostorového šíření systému světového hospodářství

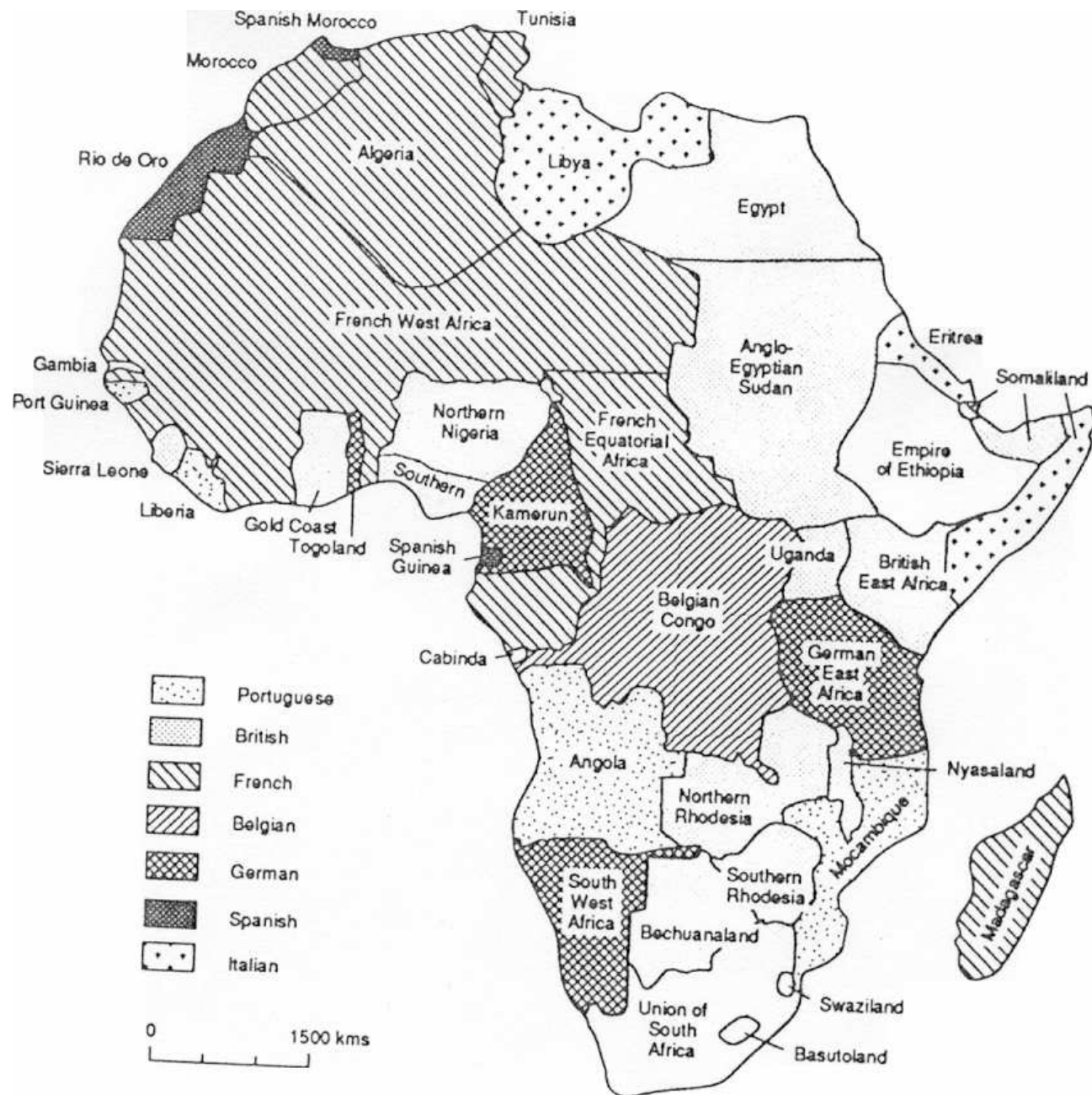
Scramble for Africa

- ✦ před rokem 1880: nehostinný „černý“ kontinent
- ✦ 1882: Británie obsadila Egypt (1869 otevřen Suezský průplav)
- ✦ střety mezi mocnostmi
- ✦ Berlín: konference o Africe (1884-85)
  - rozdělení sfér vlivu
  - stanovení pravidel pro vyhlašování svrchovanosti (v budoucnu)
  - odstartován závod o Afriku

Afrika 1880

Afrika 1914

Konec územní expanze

- ✦ Vyčerpány možnosti územního rozšiřování *systemu světového hospodářství*
Nová území jen na úkor jiného státu
- ✦ Jedna z příčin světové války (1914-18)
Marxistická teorie: kapitalismu je založený na neustálém růstu a akumulaci. Nemožnost dalšího růstu bude příčinou jeho zániku.
- ✦ Územní expanze nahrazena vnitřní diferenciací (nerovnoměrný rozvoj)
Prohlubování územních (i sociálních) nerovností).
Kolonialismus – metoda územní expanze – se stal překážkou transformace systému. Dekolonizace.

Dekolonizace

Tři fáze:

1. Latinská Amerika (1810 – 1826)

Transformace na neformální kolonie.

Nezměnila přesvědčení o „přirozenosti“
koloniálního uspořádání světa.

2. Asie (1947 – 1954)

3. Afrika (1957 – 1975)

Boj za nezávislost

Příklad: *Indie*

- ✱ Britská politika: efektivní a levný systém správy. „Rozděl a panuj!“
- ✱ 1857: *Great Mutiny*
- ✱ 1885: založen Indický národní kongres
  - ◆ Cíl: - nejdříve spolupráce, role „černých Britů“
    - ◆ později odpor, vyhnání Britů (Gándhí, Néhrú, ...)
svadéší, svarádž, Quit India!

Mandátní systém Společnosti národů

- ✱ Roosevelt: sebeurčení národů
- ✱ W. Wilson: nová forma koloniálních vztahů
- ✱ Poprvé myšlenka možné budoucí nezávislosti kolonií
- ✱ Bývalé kolonie Osmanské říše a Německa
  - ◆ Rozdělena do tří kategorií podle stupně „hospodářského a politického rozvoje“
  - ◆ Mandát SN, ale svěřena do správy nejčastěji Británii nebo Francii.

Mandátní území SN

✦ Mandát A

„Dostatečně vyspělá“ území pro možnou samostatnou existenci po „určité době“ mandátní správy.

Irák, Palestina, Zajordánsko (Británie), Sýrie, Libanon (Francie)

✦ Mandát B

Samostatnost se nepředpokládala, snad jen v daleké budoucnosti.

Tanganika, SZ Kamerun, Z Togo (Británie), Kamerun, Togo (Francie), Ruanda-Urundi (Belgie)

✦ Mandát C

Území „neschopná samostatná existence“. Přímo administrativně začleněna.

Jihozápadní Afrika (JAR), Nová Guinea (Austrálie), Západní Samoa (Nový Zéland), tichomořské ostrovy (Japonsko), Nauru (Británie)

Dekolonizace po 2. sv. válce

- ✦ OSN, SSSR, veřejné mínění: dekolonizace!
- ✦ USA: nerozhodný postoj
  - vazby se spojenci
- ✦ Studená válka
  - antikoloniální hnutí hodnocena ideologicky

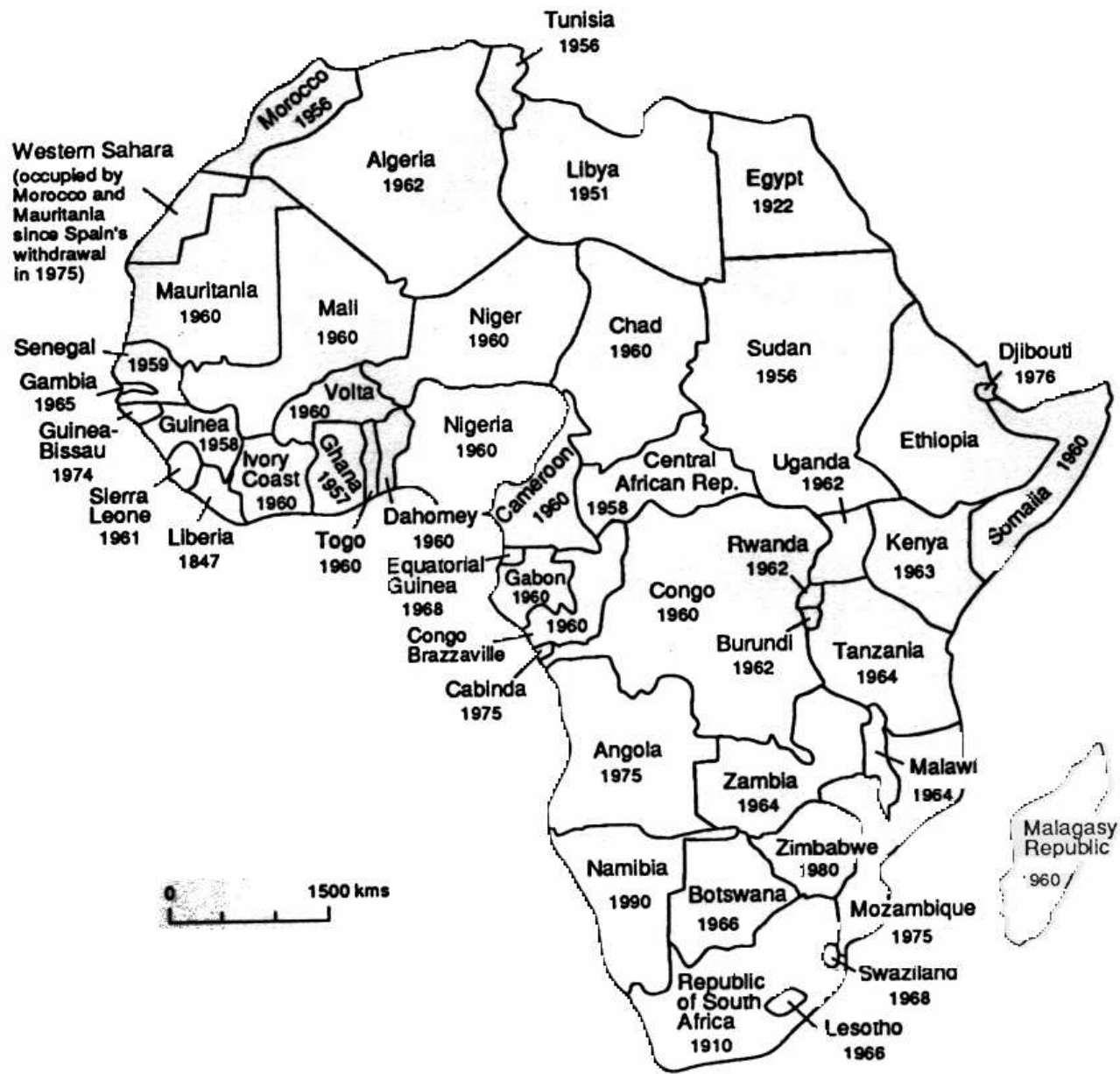
2. fáze: Asie

Indie 1947, Barma 1948, Indonésie 1947, Vietnam 1954

3. fáze: Afrika

Ghana 1957, francouzská území 1960 (Rok Afriky), ...
portugalská území (1975), Zimbabwe (1980),
Namibie (1990)

Dekolonizace v Africe

Třetí svět

Alfred Sauvy (1952)

✦ Studená válka

V době 2. a 3. fáze dekolonizace svět ideologicky rozdělen.

✦ Elity postkoloniálních zemí: nutnost volby

✦ Možnost „třetí cesty“: transformace bipolárního světa na tripolární.

✦ Hnutí nezúčastněných

Bandung 1955, Bělehrad 1961, ...

✦ OSN

Konference OSN o obchodu a rozvoji (Ženeva 1964...)

✦ Cíl: Nové mezinárodní hospodářské uspořádání (NIEO)

Kolonialismus: komplexní dědictví

- ✱ Hospodářské
- ✱ Mezinárodně politické
- ✱ Vnitropolitické
- ✱ Kulturně politické
- ✱ Demografické
- ✱ Ideologické
- ✱ Psychologické
- ✱ Symbolické

Hospodářské důsledky

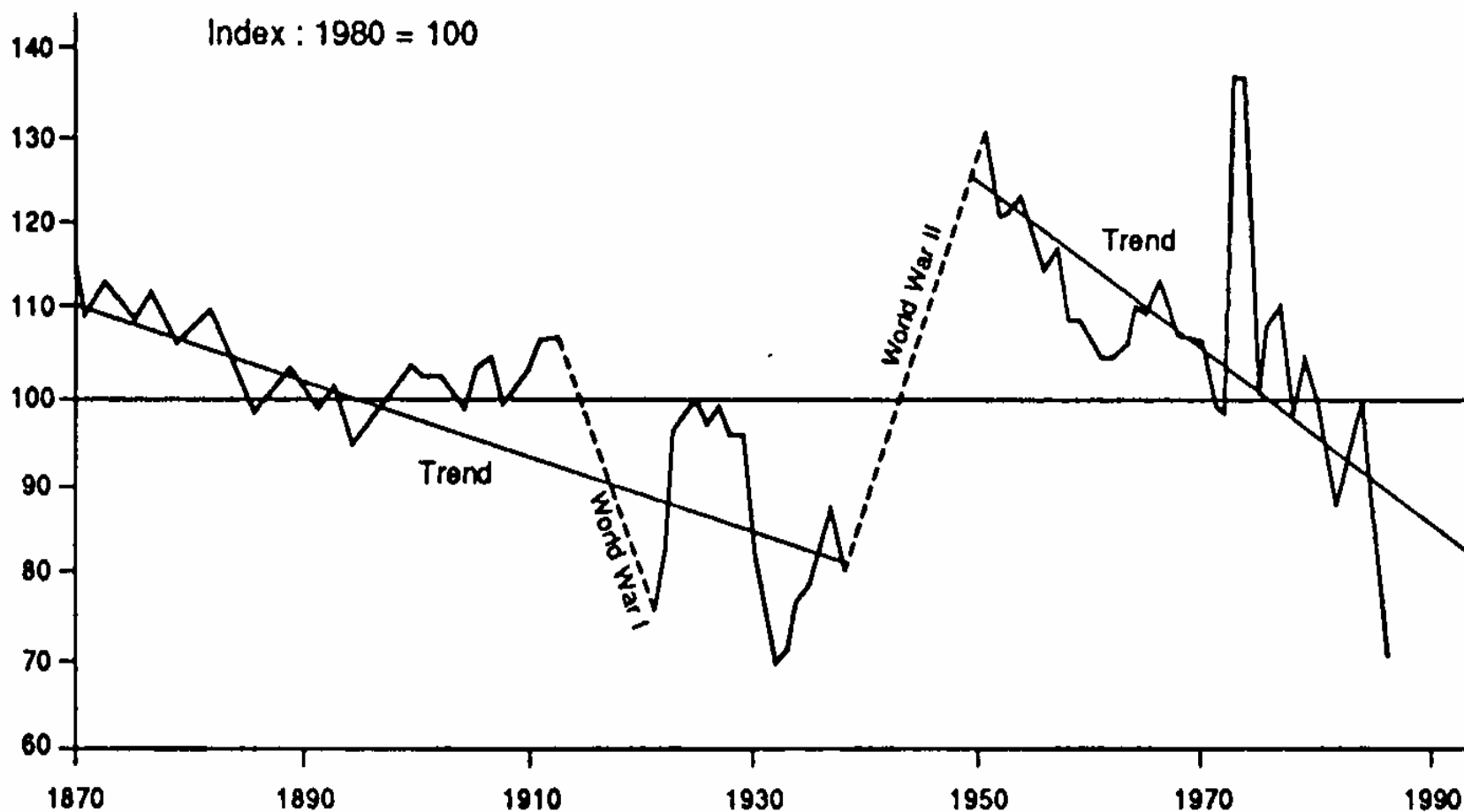
✦ Hospodářská specializace

- produkce primárních komodit (nerostné a zemědělské)
- Regionální specializace
  - vysoký podíl jedné komodity na příjmech z exportu:
    - ◆ Zambie: měď 90%
    - ◆ Jamaika: bauxit a hliník 60%
    - ◆ Mauricius: cukr 90%

✦ Nerovná obchodní výměna (*unequal exchange*)

- velké rozdíly v úrovni mezd
- výše mezd je součástí ceny zboží
- výrobky ze zemí s vysokou úrovní mezd jsou na světových trzích „drahé“ (tržní cena vyšší než hodnota).
- velká část tržní ceny směřuje k producentům

Vývoj tržních cen surovin, 1870 - 1986

Politické hranice

✦ V Evropě: postupný vývoj

Po vzniku teritoriálních států postupná ideologická „homogenizace“ (nacionalismus)

✦ Mimo Evropu: často vymezovány bez ohledu na jazykové, kulturní, hospodářské vztahy

Příklady:

- Gambie,
- Caprivi strip,
- Vachánský výběžek

Válka mezi Ekvádorem a Peru (1995)

✦ Jazyková a kulturní heterogenita společnosti uvnitř koloniálních hranic častou příčinou občanských válek.

Politický systém

- ✦ V Evropě se vytvářel dlouhodobou konfrontací politických institucí a měnící se struktury společnosti.
- ✦ Mimo Evropu byl tento vývoj přerušen a nahrazen (násilnou) implantací cizího systému.
- ✦ Vývoj po dosažení nezávislosti:
  - systém se udržel tam, kde byla umožněna participace místním elitám (Indie)
  - politická nestabilita, provázející formování nového systému (po zavržení systému koloniálního)
  - pokračující tlak bohatých zemí („šíření demokracie“)

Jazyk

- ✦ Koloniální správa se opírala o vnucení cizího jazyka.
- ✦ V mnoha zemích zůstal jediným nebo hlavním komunikačním médiem mezi etnickými skupinami.
- ✦ Usnadňuje pronikání západní kultury (a s ní spojených hodnot a vzorů).
- ✦ Tam, kde se část místních elit cítí invazí západních hodnot ohrožena, vzniká prostředí pro vznik fundamentalismu.

Demografický přechod (a imigrační politika)

- ✦ Projevem demografického přechodu je vysoký přirozený přírůstek obyvatel.
- ✦ V Evropě vrcholil demografický přechod v době koloniální expanze (kolonizace).
„white settler colonies“
- ✦ V postkoloniálních zemích probíhá demografický přechod v prostředí uzavřených státních hranic.
pevnost Evropa
- ✦ selektivní povaha imigrační politiky

Orientalismus

Edward Said (1978)

- ✘ Diskurz, který dává do kontrastu vyspělou, nadřazenou Evropu a jí podřízený Orient.
- ✘ Soubor textů, obrazů a uměleckých děl, jejichž prostřednictvím se v Evropě 19. a 20. stol. vytvářel obraz o Orientu.
- ✘ Cílem není poznání života, ale konstrukce mýtů a stereotypů.
- ✘ Pomáhal konstruovat identitu obyvatel Occidentu jako kontrastní k „těm druhým“ – obyvatelům Orientu.
Said: „Bez pochopení diskurzu orientalismu není možné vysvětlit nesmírně systematické úsilí, jímž byla evropská kultura v postosvíceneckém období schopna vést a dokonce vytvářet Orient – politicky, sociálně, vojensky, vědecky i imaginativně.“
- ✘ Vytváření podřízené kultury kolonií, i představy Západu o vlastní nadřazenosti.

Symboly koloniální moci

- ✱ Upevňování moci prostřednictvím vizuální reprezentace v krajině (zvláště městské).
- ✱ Architektura koloniálních metropolí.
- ✱ Snaha postkoloniálních elit o vybudování nových hlavních měst.

- ◆ se symboly nové moci

*Brasília, Dodoma, Abuja, Yamoussoukro,
Islámábád, Čandígarh*

Diferenciace třetího světa

- ✦ **System světového hospodářství: dominují vztahy závislosti**
- ✦ **Závislost je oboustranná**
  - Za určitých podmínek může i slabší strana využít vztahů závislosti ke zlepšení své relativní pozice v SHS.
- ✦ **Příklady:**
  - **země OPEC**
  - **„malí tygři“ (nově industrializované země)**
- ✦ **Důsledek: politická nejednotnost**

OPEC a ropný šok 1973/74

- ✦ Cena ropy konce 50. let: 2 \$ za barel
- ✦ Politika „sedmi sester“: snížit cenu na 1,8 \$
- ✦ Venezuela: prodej ropy 90% příjmů z exportu
- ✦ 1960: OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*)

Venezuela, Irák, Írán, Kuvajt, Saudská Arábie

1961 – Katar

1962 – Indonésie, Libye

... Alžírsko, Nigérie, Gabun, Ekvádor, SAE

- ✦ 1973: jomkippurská válka
- ✦ ropný šok: zvýšení ceny na 11,65 \$

Důsledky ropného šoku: globální

✦ Země OPEC:

- příliv bohatství

✦ Hospodářsky vyspělé země:

- restrukturalizace výroby
- vývoj energeticky méně náročných technologií
- hledání nových zdrojů ropy
- alternativní zdroje energie
- počátek nové mezinárodní dělby práce
  - ◆ přesun výroby do vybraných zemí periferie

✦ Země třetího světa importující ropu:

- zvýšení nákladů na dovoz energie
- snížení poptávky po jejich exportu

Zadluženost (účetní bilance) v mld \$:

	1972	1979
Země OECD	8	9
Země OPEC	1,5	7
RZ importující ropu	-5	-36

Klasifikace zemí podle Světové banky

Rok 2000

Jediné kritérium: HDP na obyvatele

Kategorie	HDP na osobu \$	Počet států	Příklad
Země s nízkými příjmy	méně než 760	63	Indie, Keňa, Nigérie, Nikaragua, Arménie
Země s nižší středními příjmy	761 – 3 030	57	Čína, Thajsko, Egypt, Peru, Kolumbie
země s vyššími středními příjmy	3 031 – 9 360	37	Turecko, Malajsie, JAR, Mexiko, Brazílie, ČR
Země s vysokými příjmy	9 361 +	53	Německo, USA, Kuvajt, Taiwan, Izrael

Index lidského rozvoje

✱ UNDP: Human Development Report

<http://hdr.undp.org>

✱ 3 komponenty

● úmrtnost:

- naděje na dožití při narození

● vzdělání:

- gramotnost
- zapsaní studenti (enrollment)

● příjmy:

- HDP na obyvatele

✱ relativizace proměnných: dosažené maximum = 100

Amartya Sen

Index lidského rozvoje (2003)

Poř.	Stát	Naděje na dožití (roky)	Gramotnost (%)	Zapsaní studenti (%)	HDP na ob. (USD)	Index naděje na dožití	Index vzdělání	Index HDP	Index lidského rozvoje
1.	Norsko	78,7	99	98	29620	0,90	0,99	0,95	0,944
32.	ČR	75,1	99	76	14720	0,83	0,91	0,83	0,861
127.	Indie	63,3	50	51	3600	0,72	0,50	0,60	0,606
175.	Sierra Leone	34,5	36	51	470	0,16	0,41	0,26	0,275

ROZVOJ JAKO DISKURZ

Co je to „rozvoj“?

Diskurz je soubor strategií (tvrzení, úhlů pohledu, teorií, konceptů, objektů studia a jejich vztahů), který vytváří vědomí (*knowledge*) o něčem a vytváří rozlišení (*differentiation*) tím, že vymezuje hranice toho, co může být řečeno a kým.

—•—•—•—•—•—•—
M. Foucault (1977) The Archeology of Knowledge

Teorie (a politika) rozvoje

1. Rozvoj jako modernizace
2. Teorie závislosti
3. Neoliberální kontrarevoluce
4. Konec rozvoje?

Rozvoj jako modernizace

Modernizace

Proces společenských změn, vyplývajících z šíření a přijímání typických rysů expanzivních a zdánlivě vyspělejších společností společnostmi zdánlivě méně vyspělými.

Modely stádií růstu

Walt Whitman Rostow (1960)

1. Tradiční společnost
Primitivní technologie, neracionalita, chování podmíněno zvyky a tradicemi.
2. Předpoklady hospodářského růstu
Formování nových elit, budování infrastruktury, centralizace moci státu.
3. Hospodářský růst (take-off)
„Velký předěl“ – období (10 až 30 let) rychlého hospodářského růstu.
4. Cesta ke zralosti
Diverzifikace hospodářské struktury, stabilizace, pokles importu
5. Věk vysoké masové spotřeby

Modernizace

Rozvoj chápán jako

- ◆ industrializace
- ◆ urbanizace
- ◆ přesun pracovních sil ze zemědělství
- ◆ sociální a kulturní transformace

Doporučované strategie

1. Export primárních komodit („*Agroexport model*“)
2. Industrializace nahrazující dovoz (*Import substitution industrialization*)
  - mobilizace domácích zdrojů
  - příchod zahraničního kapitálu
  - celní bariéry
  - státní programy industrializace
  - stimulace domácí poptávky

Doporučovaná politika

Neokeynesiánství

✳ Hlavní aktér: stát

- regulace ekonomiky
- redistribuce
- plánování

Odstranění vnitřních bariér rozvoje

- hospodářské a sociální reformy (např. pozemnková)
- potlačení etnických sporů
- odstranění „nemoderních“ společenských tradic

Rozvoj chápán jako soubor technických opatření

Teorie závislosti

- ✱ Zdůraznění propojenosti světa
  - ◆ všechny státy jsou součástí globálního **systemu světového hospodářství**
- ✱ Nerozvinutost „rozvojových“ zemí je důsledkem rozvinutosti zemí vyspělých
  - „rozvoj nerozvinutosti“
- ✱ Vyspělé země používají svoji ekonomickou a politickou moc k udržení a prohloubení vztahů závislosti.
- ✱ Kolonialismus nahrazen neokolonialismem.

Teorie závislosti

✧ *Andre Gunder Frank*

hierarchie vztahů závislosti (Latinská Amerika)

✧ *Paul Baran*

srovnání ekonomické historie Japonska a Indie

✧ *Arghiri Emmanuel*

- ◆ nerovná obchodní výměna
- ◆ rozvoj nerozvinutosti

Doporučovaná strategie

✳ Omezit vztahy s vyspělými zeměmi

Chudé země by si měly položit otázku, za jakých podmínek se budou podílet na světovém obchodu a jestli vůbec.

A. G. Frank: Třetí svět musí volit mezi pokračováním barbarství kapitalismu a velkým příslibem socialismu

Vzestup NIC: pokles důvěryhodnosti teorií závislosti

Neoliberální kontrarevoluce

✱ Hospodářská transformace a politické změny ve vyspělých zemích

- fiskální krize sociálního státu
- dezintegrace fordistického režimu akumulace
- nástup „nové pravice“ (*reaganismus, thatcherismus*)

✱ Kritika programů industrializace nahrazující dovoz

- nereálná v prostředí omezené domácí poptávky
- celní bariéry brání nejen dovozu výrobků, ale i technologií; jsou bariérou i pro vývoz
- silný rozvojový stát může selhat stejně jako trh
- princip plánování a byrokratického řízení je neefektivní

Doporučovaná strategie

✦ Exportně orientovaná industrializace

- uvolnění všech administrativních regulací trhu
- otevření domácí ekonomiky
- vytvoření podmínek pro příchod zahraničního kapitálu (nadnárodní společnosti)
- snížení domácí spotřeby (zrušení minimální mzdy, odbourání dotací na základní potraviny, omezení výdajů na školství, zdravotnictví, životní prostředí...)
- devalvace měny
- privatizace státních podniků

Dlužní krize

✱ V 70. letech si mnoho RZ vzalo vysoké půjčky na financování strategií rozvoje. byly pro to vhodné podmínky:

- nízké úrokové sazby (příliv „petrodolarů“ na finanční trh)
- krátkodobě vzrostla cena primárních surovin
- formovala se společná politika zemí třetího světa (Nové mezinárodní hospodářské uspořádání)
- doporučovaly to mezinárodní instituce

✱ Přelom 70./80. let: hospodářská krize

- zvýšení úrokových sazeb
- snížení poptávky po primárních komoditách
- snížení poptávky po hotových výrobcích

✱ Výsledek: fiskální krize

- 1982 Mexiko, Venezuela, Brazílie...

Programy strukturálního přizpůsobení

✱ „Řešení“ dlužní krize:

- poskytovány úvěry na splácení úroků
- spojeno s podmínkami: „strukturální přizpůsobení“

✱ Dopady:

- hluboké změny ve struktuře hospodářství i společnosti, v duchu neoliberalní politiky
- šíření chudoby, pokles životní úrovně
- prohloubení sociálních i regionálních rozdílů
- posílení postavení Světové banky a MMF

Rozvoj jako konec rozvoje

Jaký je rozdíl mezi rozvojem a kolonialismem?

Kritika „rozvoje“: diskurz, kterým ten rozvinutější, pokročilejší, chce rozvíjet „ty druhé“.

Žádné velké teorie

Důraz na pochopení konkrétního kontextu

Důraz na sociální a environmentální důsledky

Zapojit místní komunity (do plánování „rozvoje“)

Rahnema: „mýtus rozvoje“